

Van Vluchteling tot Buurtgenoot

Place-making in Utrecht in het Digitale Tijdperk

Sara Mielliet en Ilse van Liempt

MEM 92 (4): 493–522

DOI: 10.5117/MEM2017.4.MIEL

Abstract

In dit artikel kijken we naar de rol van smartphones en sociale media in het proces van je ergens thuis gaan voelen tijdens de overgangsfase van vluchteling naar buurtgenoot in Utrecht. Gebaseerd op participerende observaties tijdens het huisvestigingsproces van statushouders in Utrecht, semi-gestructureerde interviews met statushouders uit Eritrea, Iran, Irak en Syrië en foto's door statushouders zelf genomen is er inzicht verworven in een veelvoud aan vormen van place-making en gebruik van smartphones en sociale media. Er is zowel een zon- als een schaduwzijde bij dit gebruik in kaart gebracht. We constateerden dat er een spanningsveld bestaat tussen enerzijds het uiting willen geven aan verbondenheid met de stad en anderzijds zorgen over impact op ingebeelde kijkers, die door middel van smartphone en sociale mediagebruik in toenemende mate deelgenoot kunnen worden gemaakt van het proces van je thuis voelen in Utrecht.

Keywords: place-making, vluchtelingen, smartphones, polymedia, toerisme

1 Digitale verbondenheid van vluchtelingen

Foto's van vluchtelingen die met hun smartphone in de hand trots het thuisfront laten weten veilig gearriveerd te zijn, roepen allerlei reacties op bij het brede publiek in Europa. Deze vluchtelingen met luxe smartphones zouden minder recht hebben op asiel is vaak de redenatie (Leurs,

Georgiou, McQuire, Vuoltenaaho & Sumiala, 2015). Maar het is natuurlijk helemaal niet vreemd dat vluchtelingen gebruik maken van technologie tijdens hun reis naar Europa. Mobiele telefoons geven toegang tot informatie over onbekende plekken, grensovergangen, stellen migranten in staat met smokkelaars en andere aanbieders in het grijze circuit te communiceren en maken het mogelijk vrienden en familie op de hoogte te houden van wat er allemaal gebeurt tijdens de vaak gevaarlijke tocht, en hulptroepen in te schakelen mocht dat nodig zijn (Zijlstra & van Liempt 2017; Dekker & Engbersen, 2014). Smartphone en sociale mediagebruik door vluchtelingen worden in het discours over de vestiging en integratie van vluchtelingen na aankomst in Europa verder vooral in verband gebracht met radicalisering en segregatie. Door de communicatiemogelijkheden met het thuisland te benadrukken overheerst de gedachte dat smartphonegebruik vluchtelingen vooral isoleert in plaats van verbindt met nieuwe burens in het land van bestemming.

Wetenschappelijk onderzoek benadrukt ook vooral dat vluchtelingen intensief gebruik maken van informatie en communicatie technologieën (ICT), veelal door middel van smartphones omdat zij worden geconfronteerd met een *compulsion to proximity*, een dwang tot digitale verbondenheid met naasten in het land van herkomst (Diminescu, 2008). Hierdoor heeft inmiddels ook Abdelmalek Sayads (1999) beeld van migratie als een proces van *twofold absences*, plaatsgemaakt voor een analyse van een *social space of presences* (Diminescu, 2008, p. 571). *Presence*, ofwel aanwezigheid, verwijst hierbij niet uitsluitend naar fysieke aanwezigheid, maar juist ook naar online aanwezigheid in de vorm van gebruik en uitingen op sociale media.

Ondanks het feit dat mobiele technologie geïdentificeerd is als een belangrijk onderwerp binnen migratie (Vertovec 2004; Ros e.a. 2007) is er echter nauwelijks empirisch onderzoek dat concreet kijkt naar *hoe* mobiele technologie en sociale mediagebruik migratieprocessen beïnvloeden (Kuschminder e.a. 2015). Het onderzoek dat er is naar ICT en vluchtelingen richt zich in het algemeen vooral op de reis en de asielfase (Witteborn 2015; Zijlstra & van Liempt; Dekker & Engbersen, 2014) en slechts in beperkte mate op de rol van smartphones en sociaal mediagebruik tijdens het vestigingsproces (Ponzanesi & Leurs, 2014). Dat het gebruik van deze technologie een belangrijke rol speelt in het jezelf toe-eigenen van een nieuwe plek, en dat het omgaan met beeldvorming van buitenaf en het je ergens thuis voelen voor juist deze groep van groot belang zijn, wordt door Saskia Witteborn als volgt omschreven:

'becoming visible or invisible through self-representation, co-presence and mobilization is especially important for people seeking asylum, as they live outside of the nation socially and politically and need to find ways to negotiate and extend their restricted ways of relating (2015, p. 354).

In dit artikel kijken we daarom naar de rol van mobiele technologie en sociale media in het proces van je ergens thuis gaan voelen voor statushouders die net een woning hebben toegewezen gekregen in Utrecht. We richten ons zowel op de mogelijkheden van mobiele technologie en sociale media in het vestigingsproces van vluchtelingen als op de eventuele beperkingen van het digitaal verbonden zijn. Het in contact blijven met familie en vrienden in het land van herkomst is niet altijd gewenst, soms pijnlijk en kan op allerlei verschillende manieren worden ingezet en ervaren. Dit artikel kijkt dus zowel naar hoe de behoefte aan verbinding zich bij vluchtelingen manifesteert in hun dagelijks leven als hoe zij er mee omgaan.

2 De rol van ICT en smartphones bij het creëren van een thuisgevoel voor vluchtelingen

2.1 Conceptualiseren van transnationale vormen van place-making

Een eerste belangrijke achtergrond voor dit onderzoek naar *place-making* is de wetenschappelijke literatuur omtrent transnationalisme en migratie. Het stereotype beeld van de ontheemde vluchteling die het moederland achterlaat en opnieuw probeert te aarden in het land van bestemming is in deze context door Malkki (1995) grondig bekritiseerd omdat het uitgaat van thuisgevoel binnen de territoriale grenzen van een natie. Door deze *transnational turn*, is het proces van je thuis voelen, losgekoppeld van deze statische, territoriale en dualistische benadering (Schiller e. a. 1992; Malkki, 1995; Ghorashi, 2003; Ghorashi, 2014).

In dit onderzoek is het kernbegrip place-making geconceptualiseerd als dagelijkse gebruiken en gewoonten waardoor een gevoel van verbinding met de nieuwe woon- en leefomgeving kan ontstaan. Omdat dit begrip is gebaseerd op een relationele benadering van *place* verwijst deze conceptualisering vooral naar een *sense of place*; persoonlijke associaties, herinneringen en gevoelens bij plekken en de wijze waarop deze worden uitgebeeld en verweven met identiteit.

2.2 Empirisch onderzoek naar place-making practices van vluchtelingen en migranten

Deze relationele benadering van place en de focus op dagelijkse gebruiken hebben de deur open gezet voor grote verscheidenheid aan studies naar place-making in diverse migrantengemeenschappen en vestigingscontexten. Met name op het gebied van huisvesting en vormen van place-making binnen de woning, is er veel onderzoek gedaan, onder anderen onder expats (Walsh, 2006), kennismigranten (Van Riemsdijk, 2014), migranten met verschillende verblijfsgronden (Gielis, 2009; Cancielleri, 2015) en vluchtelingen (Kissoon, 2006; Sampson & Gifford, 2010; Witteborn, 2011; Fozdar & Hartley, 2014; Robertson e. a. 2016). Hierbij is zowel de rol van materiële objecten als de ontologische betekenis van huisvesting en je ergens thuis voelen binnen een huishoudelijke setting meegenomen. Deze studies richten zich op place-making binnen gemeenschappelijke plekken in de buurt (Ehrkamp, 2005), zoals pleinen (Castles & Davidson, 2002) parken (Byrne & Goodall, 2013; Rishbeth & Finney, 2016) of als onderdeel van activiteiten zoals tuinieren (Li e. a. 2010) of wandelen (O'Neill & Hubbard, 2010; Myers, 2011).

Ondanks de grote verscheidenheid bieden deze studies doorgaans een statisch perspectief door de focus op specifieke gemeenschappen of op een specifieke schaal; lokaal, binnenshuis, in de buurt of wijk en ten slotte mondiaal en digitaal via het World Wide Web. Hierdoor is er onvoldoende ruimte voor de eigen beleving van vluchtelingen en voor mogelijke interacties tussen deze schaalniveaus. Er is in verhouding weinig onderzoek gedaan naar de wijze waarop digitale contexten en sociale media mogelijkheden bieden voor het verkennen van een nieuwe woonplaats, of uitbeelden van een 'sense of place' (Andersson, 2012). Magnus Andersson pleit er op basis van zijn onderzoek voor om alledaags sociale media en smartphone gebruik te beschouwen als een onderdeel van place-making, het proces waarbij iemand een sense of place vervaardigt en uitbeeldt (Andersson, 2006; Moores, 2006 geciteerd door Andersson, 2012). Waar Andersson geïnteresseerd is in de 'production of locality', kijkt Ingrid Volkmer naar de wijze waarop online praktijken vluchtelingen in staat stelt plekken te verkennen en zich toe te eigenen zodat ze onderdeel worden van hun netwerk (Volkmer, 2012, p. 323). In navolging van deze studies kijkt dit onderzoek naar place-making, smartphones en sociale media, maar ook naar online gedrag dat niet in direct verband staat met offline gedrag, zoals bijvoorbeeld het browsen op sociale netwerksites.

2.3 Place-making en verbondenheid in het digitale tijdperk door de lens van polymedia

In wetenschappelijke studies naar het gebruik van informatie- en communicatietechnologieën (ICT) door kennismigranten (Martin & Rizvi, 2014) en specifieke diasporagemeenschappen, zoals Filipijnse migranten (Agguire & Davis, 2015) wordt ICT-, sociale media en smartphonegebruik vaak middels het begrip *affordances* (Gibson, 1979) benaderd. Deze theorie benadrukt dat ICT-, sociale media en smartphonegebruik niet uitsluitend wordt bepaald door de technologieën die deze vormen van communicatie en verbondenheid mogelijk maken, maar ook door *hoe* deze mogelijkheden worden gebruikt (Hutchby 2001, geciteerd door Siapera & Veikou, 2013). Het uitgangspunt is daarbij dat technologische functionaliteiten van ICT, mobiele technologie en sociale mediadiensten niet voor iedereen gelijk zijn, omdat de perceptie van deze mogelijkheden en het gebruik per groep of per persoon verschilt.

Madianou en Miller (2013) introduceren in deze context *polymedia* als een conceptueel kader, waarbinnen het gebruik van verschillende type digitale media kan worden benaderd in relatie tot medium- specifieke keuzes. Zoals Ponzanesi en Leurs (2014), beargumenteren wordt hierdoor inzichtelijk hoe migranten gebruik maken van een scala aan digitale media die gezamenlijk een ‘media- en informatielandschap’ vormen. Met dit uitgangspunt is het mogelijk om te onderzoeken hoe migranten digitale media afwisselen en om te kijken naar de samenhang tussen deze verschillende technologieën. Keuzes voor bepaalde digitale technologieën kunnen worden bekeken vanuit de verschillende mogelijkheden die zij bieden voor de beleving van digitale nabijheid van en verbondenheid met naasten. Tot slot bieden polymedia een kader waarbinnen emotionele, praktische en morele afwegingen van personen die de keuze van digitale media en bijbehorende vormen van digitale verbondenheid bepalen, kunnen worden belicht. Deze tweeledige focus op enerzijds mogelijkheden tot bepaalde vormen van digitale verbondenheid en anderzijds emotionele en morele afwegingen van specifieke gebruikers(groepen) heeft geleid tot een combinatie van inzichten uit zowel toerisme- als mediastudies.

2.4 Migratie, Media en Toerisme: van ‘tourist gaze’ tot ‘family gaze’

In hun klassieke werk de *Tourist Gaze* beschrijven Urry en Larsen (2011) hoe visuele processen, zoals het nemen van vakantiefoto's, gekenmerkt worden door een hoge mate van regulatie en systematiek, ofwel een toeristische

blik. Zij beschrijven dit ook wel als een proces van 'citatie', waarbij toeristen in hun zoektocht naar exotische en authentieke plekken, zich laten leiden door al vertrouwde en herkenbare beelden van toeristische sites of sociale media. Met de opkomst van de netwerkmaatschappij en de uitbreiding van sociale mediadiensten, wordt het echter steeds gebruikelijker om ook alledaagse momenten en plekken vast te leggen en te delen. Door deze 'globalisering van de toeristische blik' en de opmars van 'multiple mobilities' (Larsen, 2014) komen het gebruik van sociale media en ICT en de daarbij behorende visuele culturen echter ook steeds centraler te staan in het dagelijkse leven van allerlei mensen, onder wie vluchtelingen. Daarnaast ontstaan er volgens de auteurs verschillende 'gazes' naast de 'tourist gaze' waaronder bijvoorbeeld de *family gaze*. Hoewel de 'toeristische blik' gericht is op het consumeren en visueel reproduceren – door middel van fotografie – van bijzondere en exotische plekken, is deze *family gaze* gericht op de schoonheid van het alledaagse en op het vastleggen en creëren van intieme, vertrouwde taferelen en gezinsrelaties (Haldrup & Larsen, 2003). De paradox van de *family gaze* ligt in het feit dat juist de meest intieme momenten op vergelijkbare en herkenbare wijzen worden uitgebeeld.

In hun onderzoek (2016) naar de impact van sociale media via selfies op toeristisch gedrag pleiten Dinhopl en Gretzel ervoor om in het digitale tijdperk toeristisch gedrag te zien vanuit het perspectief van *networked travel*. Deze vorm van reizen of mobiliteit, gaat uit van het feit dat reizen steeds vaker gepaard gaat met sociaal mediagebruik, waardoor toeristen op de plaats van bestemming altijd zowel vanuit het eigen perspectief als vanuit het perspectief van een ingebeeld publiek (online), naar een bestemming kijken (2016, p.129). In de wetenschappelijke literatuur staat dit ook wel bekend als de *site of audiencing* (Rose, 2012).

ICT, mobiele technologie en sociale media bieden steeds meer mogelijkheden voor het vervaardigen en delen van foto's, en zijn hierdoor een belangrijke schakel in processen waarbij een sense of place en identiteit kan worden uitgebeeld en gedeeld. Sontag (1977) beschrijft fotograferen daarnaast als een onderdeel van identiteitsvorming, een handeling waarbij het gefotografeerde object eigen wordt gemaakt. Fotograferen betekent volgens Sontag, 'putting oneself into a certain relation to the world that feels like knowledge – and therefore, like, power' (Sontag, 1977, p. 9, zoals geciteerd door Dinhopl en Gretzel, 2016, 129).

Op basis van deze relationele benadering van place, zijn in dit onderzoek de eigen *verwoordingen* van nieuwkomers over het proces van je ergens thuis voelen, alsmede de lusten en lasten van digitale verbondenheid gedurende dit proces, centraal gesteld. In dit onderzoek stellen we de

dagelijkse gebruiken en gewoonten van statushouders in Utrecht centraal in de context van de woning, de buurt en de stad om zo het gevoel van verbinding met de nieuwe leefomgeving van statushouders vanuit verschillende perspectieven te onderzoeken. Door respondenten en andere geïnteresseerde nieuwkomers in de gelegenheid te stellen om ook zelf vervaardigde foto's te delen, kijkt dit onderzoek ook naar hoe nieuwkomers dit proces zelf visualiseren en indrukken en momenten delen door middel van sociale media en smartphonegebruik.

3 Methoden

De eerste auteur heeft gedurende de afgelopen twee jaar als vrijwilliger bij Vluchtelingenwerk Midden- Nederland (VWMN) nieuwkomers begeleid tijdens hun verhuizing van het asielzoekerscentrum naar zelfstandige woonruimte in de stad Utrecht. In haar hoedanigheid als vrijwilliger heeft ze toegang gekregen tot statushouders in Utrecht, maar hierdoor was het van groot belang om een aantal ethische overwegingen te maken, met name omtrent *informed consent* en sociaal wenselijk gedrag. Zo is met Vluchtelingenwerk afgesproken dat voormalige cliënten van de eerste auteur niet zouden worden geïnterviewd, om te voorkomen dat gevoelens van verplichting of verplichte dankbaarheid uitmonden in deelname aan het onderzoek. In overleg met gatekeepers, vaak maatschappelijk begeleiders en tolken is daarnaast gekeken in welke fase van het verhuisproces mensen waren, om te voorkomen dat respondenten gedurende de stressvolle periode vlak na de verhuizing werden geïnterviewd.

Het benaderen van respondenten verliep via gatekeepers, onderzoeksassistenten en maatschappelijk begeleiders van Vluchtelingenwerk. Daarbij werd gebruikt gemaakt van flyers, vertaald naar Arabisch, Farsi en Tigrinya en de speciaal daartoe opgezette website. Na afloop van de interviews of na het insturen van foto's, kregen respondenten de mogelijkheid een eigen gefingeerde naam te bedenken voor transcripties. Respondenten zijn vervolgens ingelicht over het gebruik van materiaal, waaronder citaten en foto's.

Bovenstaande ethische overwegen hebben bijgedragen aan het feit dat er een verhoogd risico is van zelfselectie. Enkele keren is ervoor gekozen om geen interviews af te nemen met mensen die zich hadden aangemeld, omdat zij als sleutelfiguur al vertegenwoordigd waren in de focusgroep. Ongeveer een kwart van de personen die benaderd zijn voor interviews heeft aangegeven niet te willen deelnemen. De belangrijkste redenen hiervoor waren

vermoeidheid met ‘interviews’ en wantrouwen zowel gericht op surveillance door Nederlandse instanties als, in het geval van enkele Eritrese en Iraakse nieuwkomers, surveillance vanuit een diasporanetwerk, bijv. door sympathisanten van Eritrese regering in de Eritrese gemeenschap.

De eerste auteur heeft voor het onderzoek nauw samengewerkt met twee onderzoeksassistenten; Jassin (27) uit Damascus, Syrië en Biniyam (33) uit Asmara, Eritrea. Beiden hadden voorafgaand aan dit onderzoek voor Vluchtelingenwerk als vrijwillige tolk gewerkt. Basisprincipes van participierend actieonderzoek en methodologische handleidingen (Temple & Moran, 2006; Bilger en van Liempt, 2009) voor onderzoek *met* in plaats van enkel *over* vluchtelingen vormden een belangrijk uitgangspunt. Twee andere nieuwkomers, een Iraanse collega en een Syrische nieuwkomer, zijn daarnaast ook betrokken geweest bij de opzet van het onderzoek, het benaderen van respondenten voor interviews en het fotoproject, het vertalen van de flyer en website en het finetunen van de topic list. Eerstgenoemde onderzoeksassistenten zijn betrokken geweest als tolk gedurende de interviews, de focusgroep en tijdens de reflectie op de bevindingen. Op initiatief van deze tolken zijn termen zoals interview of afspraak vrij vertaald, waarbij gekozen is voor spreektaal, dus bijvoorbeeld chat, om het informele en semigestructureerde karakter van de gesprekken aan te duiden.

De werkzaamheden van de eerste auteur als vrijwilliger bij Vluchtelingenwerk Midden-Nederland (VWMN) tussen januari 2015 en januari 2017, maakten het mogelijk om door middel van participerende observaties, wekelijks inzicht te krijgen in de lokale werkwijze bij de huisvesting van statushouders. Daarnaast konden betrokken actoren naast VWMN, het Centraal Orgaan Asielzoekers (COA) en de gemeente Utrecht, zoals burgerplatforms en woningbouwcorporaties in kaart worden gebracht.

In de periode van november 2015 tot maart 2016 heeft de eerste auteur 22 semi-gestructureerde interviews afgenomen met 19 statushouders: nieuwkomers; afkomstig uit Eritrea, Iran, Irak en Syrië. Van de 19 respondenten waren 12 man, wat overeenkomstig is met het percentage vrouwen binnen de instroom gedurende deze periode (COA, 2016). Respondenten waren tussen de 18 en 63 jaar oud, met een gemiddelde leeftijd van eind twintig. Vrijwel alle interviews zijn afgenomen bij mensen thuis, met uitzondering van vier interviews, waarvan twee zijn afgenomen op het kantoor van VWMN en twee loopinterviews in de buurt en het stadscentrum.

In dezelfde periode zijn er 400 foto's verzameld; bestaande uit eigen materiaal van en selectie door 30 nieuwkomers en het Utrechts-Eritrese platform Mexaena. In overleg met Vluchtelingenwerk is besloten om dit fotoproject niet te beperken tot geïnterviewde respondenten, zodat

geïnteresseerde nieuwkomers voor wie interviews niet mogelijk waren, toch een bijdrage konden leveren aan het onderzoek over het proces van je ergens thuis gaan voelen. Het fotoproject is aangekondigd via een speciaal daarvoor opgezette website, waarop ook een beperkt aantal foto's en gedichten zijn gepubliceerd van nieuwkomers. Selfies zijn daarnaast soms op verzoek van personen niet gepubliceerd op de website, hoewel er wel toestemming is gegeven voor het gebruik van deze foto's in verslagen of in presentaties. De totale collectie is vertoond in juni 2016 tijdens een door de gemeente georganiseerde publieke bijeenkomst over vluchtelingen in de stad en momenteel worden voorbereidingen getroffen voor een tentoonstelling van een selectie van de foto's. Een voordeel van het gebruik van foto's, is dat het bestuderen van alledaagse zaken of plekken die vanzelfsprekend lijken voor respondenten, gemakkelijker bespreekbaar kunnen worden gemaakt tijdens interviews aan de hand van het ingezonden fotomateriaal (Rose, 2012).

In mei 2016 is er tot slot een focusgroep georganiseerd met teamleiders maatschappelijke begeleiding van Vluchtelingenwerk, vrijwilligers van diasporagemeenschappen en welkomstinitiatieven in Utrecht over het gebruik van sociale media en mobiele technologie in vluchtelingengemeenschappen in Utrecht. Aan de focusgroep hebben tien mensen deelgenomen, waaronder ook Eritrese en Syrische nieuwkomers. Deze focusgroep diende ertoe om te inventariseren hoe initiatiefnemers en betrokken instanties, zoals Vluchtelingenwerk, nadenken over het gebruik van ICT en sociale media onder vluchtelingen in Utrecht.

4 Verschillende vormen van place-making in het digitale tijdperk

In dit onderzoek is een grote verscheidenheid aan vormen van place-making aangetroffen, doordat er is uitgegaan van de eigen beleving van place-making practices. Deze verschillende vormen zijn in dit onderzoek op basis van ruimtelijke schaal ingedeeld. Allereerst zullen place-making practices in en nabij het huis worden beschreven, voordat dit in de buurt en wijk wordt besproken. Vervolgens worden deze practices in de stad, in het bijzonder het stadscentrum besproken. Tot slot zullen ook digitale vormen worden belicht, ofwel het schaalniveau van het World Wide Web.

Een belangrijke kanttekening hierbij is dat dit niet betekent dat place-making practices binnenshuis enkel en alleen in verband kunnen worden gebracht met samenzijn met familie en thuis voelen in eigen huis. Een

analyse van vormen van place-making in de openbare ruimtes van de stad is verder te beperkt, wanneer er enkel wordt gekeken naar bijvoorbeeld het collectief samenzijn of collectief thuisgevoel in de openbare ruimten van de stad. Hoewel deze indeling uitgaat van afstand/schaal, is het tot slot belangrijk om fysieke nabijheid niet gelijk te stellen met relationele nabijheid of verbondenheid.

4.1 Place-making in en nabij het huis: een venster op een nog onbekende wereld

In interviews met nieuwkomers over place-making practices in de woning werd de toewijzing van de woning door alle respondenten ten eerste beschreven als een belangrijke mijlpaal. Sommige geïnterviewde nieuwkomers spraken over het eerste moment waarop de contouren van een alledaags leven zichtbaar werden, zoals het Eritrese jonge stel Selam en Noam:

het krijgen van een woning betekent dat je weer met je leven kunt beginnen. Na onze verhuizing, toen we begonnen te wennen aan het huis, kregen we pas weer het gevoel dat we leven, dat we naar school kunnen en kunnen nadenken over onze dromen en ambities. Het voelde alsof we pas toen onze plaats van bestemming, Europa, hadden bereikt. De reis eindigt wanneer je een woning krijgt toegewezen en een nieuw leven kunt beginnen. We hebben nu het gevoel dat we gelijkwaardig zijn met anderen.

Andere respondenten onderstreepten het belang van eigen woonruimte om tot rust te komen, in een veilige omgeving, waar het recht op privacy niet wordt geschonden. Deze argumenten werden niet uitsluitend, maar toch vooral expliciet aangehaald door stellen met kinderen. Alleenstaande nieuwkomers beschreven hoe de verhuizing naar eigen woonruimte een afsluiting vormde van een lang en afgezonderd bestaan in het asielzoekerscentrum. Zij benadrukten naast de mogelijkheid tot privacy en meer comfort, ook het belang van de aanwezigheid van (taal)scholen, leeftijdgenoten en andere voorzieningen, waaronder etnische winkels en kerken. Hoewel alle geïnterviewde nieuwkomers de toewijzing en verhuizing naar een eigen woning als een belangrijke mijlpaal beschouwen, laat dit onderzoek allereerst zien dat de invulling en verwoording van de betekenis van dit moment verschillen.

Toch is het van belang om ook enkele kanttekeningen te plaatsen bij deze bevinding. Door respondenten de ruimte te bieden om zelf de locatie van interviews te kiezen, is het overgrote merendeel van de interviews binnenshuis afgenomen. Hierdoor valt te verwachten dat bepaalde zaken,

zoals de inrichting van de woning, gemakkelijker voor de geest waren te halen dan de eerste ervaringen in de buurt. Een andere factor die hier mogelijk aan bijgedragen heeft, is het feit dat respondenten enkele maanden na hun verhuizing zijn geïnterviewd, in de winterse maanden tussen november en maart. Dit neemt niet weg dat in veel gesprekken het belang van eigen woonruimte werd bestempeld als een eerste 'marker' in het integratieproces.

4.1.1 *De verhuizing naar een eigen woning*

Aan de hand van observaties van de eerste auteur is ten tweede vastgesteld dat mobiele technologie een belangrijke rol speelt gedurende de verhuizing vanuit het asielzoekerscentrum naar een eigen woonruimte. Hoewel de gemeente Utrecht ten tijde van dit onderzoek was gekoppeld aan asielzoekerscentra in het noordoosten van het land en van veel nieuwkomers dus weinig kennis van de stad kon worden verwacht, had men doorgaans de straat en huis al aandachtig bestudeerd via *Google Earth Street View*. Verschillende Syrische nieuwkomers beschreven daarnaast dat zij via sociale netwerksites, opgericht door Syrische vluchtelingen in Nederland, reeds informatie hadden ingewonnen over lokale voorzieningen zoals scholen, of de hoogte van het lokale bijstandsbudget voor woninginrichting.

Deze wekelijkse werkzaamheden voor Vluchtelingenwerk gedurende de afgelopen twee jaar hebben er ook aan bijgedragen dat kortstondige en vergankelijke momenten, waarbij mensen zich hechten aan een plek of huis, konden worden geobserveerd. Tijdens het eerste bezoek aan de woning maken vluchtelingen vaak foto's en video's. Hoewel de meeste video's *ex post* worden gedeeld, is in sommige gevallen ook geobserveerd hoe Skype, Viber en WhatsApp werden gebruikt voor *live broadcasting*. Deze eerste foto's en video's van de woning lijken allereerst een praktisch doel te hebben om de staat van de woning te documenteren. Sommige respondenten verklaarden dit documenteren en delen van de eerste indrukken van de woning vanuit de behoefte om een belangrijk moment vast te leggen, of om simpelweg alvast te kunnen nadenken over de woninginrichting. Omdat veel nieuwkomers na dit eerste en enige bezoek aan de woning voor de ondertekening van het huurcontract weer terugkeren naar asielzoekerscentra verspreid over het land, zijn de foto's tevens illustratief voor de wijze waarop smartphone en sociale media gebruik onderdeel uitmaken van hoe vluchtelingen omgaan met het spreidingsbeleid en de vaak grote afstand tussen de opvanglocatie en woning.

Deze eerste gedetailleerde beelden kunnen ook worden gedeeld met familie en vrienden. Enkele respondenten vertelden dat het gezamenlijk

terugkijken en delen van video's en foto's met anderen in het asielzoekerscentrum een belangrijke en feestelijke sociale gebeurtenis is. In een gesprek over het gebruik van deze verschillende IP-telefonie diensten (VoIP) en sociale netwerksites (SNS) maakte Biniyam, een Eritrese nieuwkomer en tevens een van de tolken betrokken bij dit onderzoek, een belangrijke kanttekening over afwegingen tussen en binnen SNS als Facebook en VoIP als Viber, Skype, WhatsApp. Zo vertelde hij dat veel Eritrese kennissen binnen zijn netwerk dergelijke foto's delen in gesloten WhatsApp-groepen, met andere Eritrese vrienden uit hetzelfde asielzoekerscentrum, of binnen hun vriendennetwerk in Nederland en dus in veel mindere mate Facebook of Instagram gebruiken voor het delen van foto's met een breder publiek.

De mogelijkheden tot live broadcasting tijdens het huisbezoek zijn tot slot veelal beperkt, omdat een mobiele databundel voor veel vluchtelingen financieel nog niet mogelijk is. Dit kan ook consequenties hebben voor de eerste beleving van de stad, wijk en buurt, aangezien raadpleging van Google Earth tijdens deze eerste bezoeken veelal niet mogelijk is. Dit betekent dat veel mensen tijdens deze eerste bezoeken aangewezen zijn op de reis- en routeinformatie vooraf verkregen via het Centraal Orgaan Asielzoekers (COA) of opgezocht in het asielzoekerscentrum en dat de mogelijkheden van mobiele technologie zeer beperkt zijn op dit moment. Dit staat in schril contrast met het beeld van de vluchteling die 'bewapend met een smartphone' de grenzen van Europa trotseert en met gemak naar de plaats van bestemming navigeert.

4.1.2 *Het inrichten van de woning*

Een derde algemene bevinding op het gebied van place-making in de woning is dat mobiele technologie, VoIP en sociale media veelvuldig worden gebruikt door nieuwkomers tijdens het inrichten van de woning. Zo gaven verschillende respondenten aan dat zij advies vroegen aan familieleden in het land van herkomst door middel van live streaming en het delen van foto's van meubilair, witgoed en overige zaken via VoIP. Aboud uit Syrië vertelde over het contact met zijn vrouw tijdens het inrichten van hun woning. 'We hadden dagelijks contact, elke dag, en ik stuurde haar elke dag foto's van het proces. Ze was heel nieuwsgierig en keek ernaar uit om hiernaartoe te komen en hier samen met mij te wonen.' Het volgende citaat van Jassin (27) uit Damascus, is daarnaast illustratief voor de wijze waarop veel jongeren nieuwe levensfasen delen met naaste familie door middel van mobiele technologie en sociale media.

Mijn familie bel ik elke dag. Natuurlijk heb ik hen verteld over mijn huis en ze waren heel trots op me. Want ze zeiden: “Heb jij dit allemaal gedaan, oh mijn god, ben jij wel de echte Jassin?” Ze waren zo trots omdat ik geen idee of ervaring had met deze dingen. Toen ik naar de tweedehandswinkels ging nam ik foto's en stuurde ik deze, en vroeg ik: “Is dit goed of mooi?” Ik heb mijn moeder om advies gevraagd. Ik heb foto's en een video gemaakt in mijn huis en ze vertelden me: “Het is mooi, fijn voor je, geniet ervan.”

Schrover en Moloney (2013, p.11) constateren dat er op het gebied van gender en migratie veel wetenschappelijk onderzoek is gedaan naar sociale netwerken en contacten van ofwel mannelijke ofwel vrouwelijke migranten. Hierdoor is er volgens de auteurs in mindere mate aandacht voor overeenkomsten tussen mannen en vrouwen en het feit dat de primaire sociale netwerken van mannelijke migranten evenzeer worden gevormd door kinderen, ouders en partners (Schrover & Moloney, 2013, p.18). Hieraan kan worden toegevoegd dat er ook minder aandacht is voor de wijze waarop mannelijke migranten betrokken zijn bij zorgtaken als ouder of kind zoals het inrichten van de woning. Uit interviews met vluchtelingen in dit onderzoek blijkt echter dat het niet ongebruikelijk is voor jonge Syrische en Eritrese vaders, omdat zij eerder naar Europa zijn vertrokken en nog in afwachting verkeren van gezinshereniging, om alleen verantwoordelijk te zijn voor de aanschaf van meubilair en inrichting van de woning.

4.1.3 *Alledaagse rituelen en gebruiken*

Het vierde en laatste veelvoorkomende thema in interviews en foto's over place-making in de woning zijn alledaagse rituelen, zoals het nuttigen van koffie en ontbijt in de ochtend. In interviews gaven verschillende nieuwkomers aan foto's van dagelijkse gebruiken veelvuldig te delen via sociale media en VoIP in gesloten settingen, bijvoorbeeld in familie-WhatsApp-groepen. Een vaak genoemd voorbeeld van Syrische respondenten in interviews, wat ook zijn weerslag vond in het ingezonden fotomateriaal, is het drinken van Arabische koffie al luisterend naar de bekende liedjes van de Libanese zangeres Fayrouz (figuur 1). Zo beschreef Amer uit Syrië wat dit voor hem betekent en welke rol sociale media spelen in het proces waarbij oude gewoonten in de nieuwe woonomgeving nieuw leven wordt ingeblazen.

Veel Syrische mensen in mijn netwerk delen in de ochtend een foto van koffie, of van het (avond)eten, bijvoorbeeld tijdens Eid (Ramadan) op Instagram. Soms op Facebook, maar vaker op Instagram, want dat is meer privé/besloten. Ik kan niet terug naar mijn moederland, nu niet en misschien later ook niet, want, daar is alles nu weggevaagd. Soms probeer ik het allemaal te vergeten, want ik probeer hier een eigen 'moederland', binnen mijzelf op te bouwen. Het luisteren naar de liedjes van Fayrouz terwijl ik koffie drink, helpt me om goede herinneringen terug te halen van mijn leven in Syrië. Het geeft me energie en de moed om verder te gaan en om over de toekomst na te denken. Ik weet niet wat maakt dat we juist naar deze liedjes van Fayrouz luisteren. Wat ik wel weet is dat het een van de beste dingen is die ik heb geleerd en meegenomen van mijn land van herkomst en onze cultuur, de aandacht voor het ritme en de verschillende delen van een dag en de seizoenen.

Figuur 1 Een Syrisch ochtendritueel: luisteren naar Fayrouz en koffie

Maar ook Helen, een jonge Eritrese vrouw, beschreef in geuren en kleuren de verschillende stappen in het bereidingsproces van Eritrese koffie en de bijbehorende rituelen van de Eritrese koffiecereemonie, terwijl zij foto's liet zien van koffiecereemonies die Eritrese vriendinnen haar hadden opgestuurd. Het delen van deze rituelen, door het delen van foto's met familie, laat zien in hoeverre het gebruik van smartphone en sociale media verweven is met het dagelijkse leven van veel geïnterviewden.

4.1.4 *Selectiviteit*

In hoeverre medium-specifieke functionaliteiten en 'open(baar)heid' ofwel exclusiviteit van een medium een rol spelen bij het delen van eerste indrukken van de woning, blijkt uit het feit dat op sociale netwerksites zoals Facebook en Instagram zelden foto's van het huis worden gedeeld. Deze foto's worden volgens geïnterviewde nieuwkomers wel verzonden binnen besloten WhatsApp-groepen en via andere VoIP. Deze bevinding staat in sterk contrast met selfies en andere foto's genomen op openbare plekken in de stad of bekende toeristische trekpleisters, zoals de Keukenhof, die vaker gedeeld worden op Facebook of Instagram.

Naast de kenmerken van verschillende sociale media en VoIP-providers, lijkt dus ook de locatie van de ontvanger, in relationele en absolute zin, een rol te spelen. Hoewel het delen van foto's en video's met personen binnen het sociale netwerk, van medebewoners in een asielzoekerscentrum, tot vrienden elders in Nederland gebruikelijk is, komt het delen van foto- en videomateriaal met naasten in het land van herkomst namelijk minder voor. Verschillende respondenten gaven hiervoor een verklaring, zo ook Hadi (29), een Syrische antiekhandelaar uit Palmyra.

Natuurlijk heb ik foto's laten zien van mijn huis aan mijn vrienden en familie.

Maar natuurlijk niet aan andere personen, misschien voelen zij wel afgunst. Aan mensen die het moeilijk hebben kan ik de foto's ook niet laten zien. Ik heb een aantal foto's gedeeld met mijn moeder, zus, broer en tante. Maar ik hoef niet aan iedereen te laten zien hoe mijn huis eruit ziet. Facebook, nee, nee, niet aan al mijn vrienden, zo ben ik niet, alleen aan de mensen die dicht bij mij staan.

Drie andere Syrische en Eritrese respondenten gaven ook expliciet een reden voor het selectief delen van foto- en videobeelden van hun woning. Zij verwezen hierbij allereerst naar wat zij beschouwen als algemene normen en waarden omtrent wenselijk en toelaatbaar digitaal gedrag in openbare settings, zoals op een Facebook-tijdslijn of Instagram-account. Daarnaast werden ethische bezwaren omtrent het delen van mooie momenten of

beelden met familieleden of vrienden in het land van herkomst genoemd. Een Syrische tiener, Mohamed, beschreef dit als volgt:

Ik praat met veel mensen.. soms stuur ik foto's naar mijn opa.. Als ik een foto stuur naar mijn vrienden in Syrië.. dan gaat hij huilen en zegt hij... misschien kan ik jou niet meer zien.. misschien ga ik dood.. We moeten vergeten.. als je aan Syrië denkt.. Je kunt niet niks doen hier in Nederland.. Snap je wat ik bedoel? Eerst denk je.. je moet eerst leren.. Elke dag als ik online ga op het internet.. dan zeggen mijn vrienden.. "Hoe gaat het, hoe gaat het met jou in Nederland..?" Ik zeg "alhamdulillah, het gaat goed.. ik ben bezig met mijn school.

In dit eerste deel zijn vier algemene beschouwingen over de mogelijkheden die smartphone en sociale media bieden voor nieuwkomers tijdens de vestigingsfase beschreven en geanalyseerd. Daarbij is tot slot verder ingegaan op de selectieve aard van het delen van foto's en video's over de woning met naasten in het land van herkomst en bestemming.

4.2 Vormen van place-making in de straat en buurt

De verscheidenheid en het vaak voorkomen van place-making in en nabij het huis, staan in groot contrast met de beleving van place-making in de buurt. Hoewel in interviews is gevraagd naar het gebruik van voorzieningen en bezoek aan plekken in de buurt en wijk, leidden deze vragen in veel mindere mate tot beschrijvingen van place-making practices. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn in de voorgaande discussie reeds aan bod gekomen.

Een tweede en gerelateerde bevinding betreft het feit dat het merendeel van de geïnterviewden aangaf nog weinig vertrouwd te zijn met buurt, en nog weinig lokale sociale contacten te hebben. Het geringe aantal ontmoetingen en interacties met buurtgenoten werd door het merendeel van de respondenten genoemd als een van de voornaamste zorgen over hun toekomst in Nederland. Dit gemis van een lokaal sociaal netwerk en daarmee ook mogelijkheden tot collectieve vormen van place-making met buurtgenoten, stonden centraal in veel gesprekken met nieuwkomers. Het werd verder door nieuwkomers vrijwel altijd gecontrasteerd met de hoge mate van sociale cohesie en de intensiteit van contact met burens in het land van herkomst.

De 400 foto's die als onderdeel van het fotoproject verzameld zijn, illustreren ten derde dat ondanks het gemis van een straatleven en frequent contact met burens, actief gebruik wordt gemaakt van openbare plekken en voorzieningen in de buurt en dat deze vluchtige, kortstondige vormen van

place-making vaak worden vastgelegd. Ingezonden foto's schetsen daarmee een ander beeld, dan hetgeen beschreven in interviews, waarin de nadruk werd gelegd op het bovengenoemde gemis, en niet op alledaagse, vanzelfsprekende handelingen, zoals wandelen in het park. De ingezonden foto's van het roken van waterpijp, barbecueën op het gras of kinderen poserend voor een grote vijver of kanaal (figuur 2) tonen de contouren van het dagelijks leven van nieuwkomers in Utrecht.

Figuur 2 Family gaze

De betekenis van het recreatief gebruik van bijvoorbeeld lokale groenvoorzieningen, alsmede de wijze waarop ze door middel van ICT worden vastgelegd en gedeeld, is minder gemakkelijk te herleiden. Gefotografeerde plekken en via SNS en VoIP apps gedeelde afbeeldingen worden gecontrasteerd met de door geïnterviewden beschreven plekken en voorzieningen. Place-making zoals onderzocht in deze studie gaat echter zowel uit van gewoonten en gebruiken in relatie tot bepaalde ruimtes, als processen waarbij een 'sense of place', een binding met een bepaalde plek kan ontstaan. Tijdens een huisbezoek toonden Wael en Marah, een jong Syrisch stel uit Dar'aa, een compilatie van foto's genomen in de buurt, vaak met hun beide kinderen op de voorgrond. Selfies, met hun zoon en dochter achterop de fiets, of beelden met het gezin poserend voor narcissen in het park, volgden

elkaar op onder de begeleiding van een Syrisch liedje. In het gesprek kwam naar voren dat deze compilatie speciaal voor hun ouders was gemaakt en gedeeld via VoIP, om een glimp te laten zien van het leven van de kinderen in Utrecht. Opvallend aan Waels video is dat het merendeel van de foto's is genomen in de Utrechtse wijk Overvecht. Deze wijk wordt gekenmerkt door zestiger jaren hoogbouw, eentonige rijen flats omringd door perkjes en groenstroken. De video is daarmee een mooi voorbeeld van de wijze waarop beelden van eerste ervaringen en verkenning in de buurt en woonomgeving uiterst selectief worden samengesteld om een gewenst beeld 'sense of place' van een nieuwe woonomgeving te vervaardigen en te delen met naasten.

Ingezonden foto's van vluchtelingen in Utrecht met afbeeldingen van hun kinderen op de schommel in de speeltuin, of van het voeren van eendjes in het park, vertonen hierdoor overeenkomsten met literatuur over de family gaze, maar toch is er een aantal belangrijke verschillen. Hoewel in de wetenschappelijke literatuur alledaagse plekken worden aangewezen vanwege de mogelijkheden die ze bieden voor het uitbeelden van de warmte en geborgenheid van het gezinsleven, lijkt juist dit alledaagse karakter een andere betekenis te hebben in de context van vluchtelingen. In de wetenschappelijke literatuur omtrent de family gaze, worden de specifieke ruimtes immers als secundair of als 'decor' beschouwd (Haldrup & Larsen, 2003). Door Syrische en Eritrese ouders in dit onderzoek werd het ontbreken van een veilige, vertrouwde en vaste woon- en leefomgeving voor het gezin in het land van herkomst echter in interviews herhaaldelijk genoemd als een van de belangrijkste motieven voor de vlucht. Foto's van specifieke plekken, zoals speeltuinen en parken, laten zien welke fysieke ruimten en voorzieningen worden gebruikt, maar kunnen ook worden opgevat als indicatief voor de plekken die door nieuwkomers zelf worden gezien als essentieel onderdeel van een projectie van een veilige woonomgeving en een gelukkig gezinsleven.

Foto's van spelende kinderen kunnen ook worden geïnterpreteerd als illustratief voor de wijze waarop alledaagse openbare ruimten ook voor vluchtelingen in Utrecht een podium kunnen vormen voor de identiteitsformatie en het uitbeelden van gezinsrelaties. Vrijwel alle geïnterviewde echtparen met kinderen in dit onderzoek, hadden gedurende een periode van een jaar of langer gescheiden geleefd en waren pas recentelijk herenigd na lang te hebben gewacht op een verblijfsvergunning en afronding van de gezinsherenigingsaanvraag. Vanuit deze invalshoek kunnen familiefoto's ook worden geïnterpreteerd als het uitbeelden van een *herenigde* familie in een veilige setting.

Ouders en grootouders van de geïnterviewde Syrische echtparen zijn daarnaast veelal nog woonachtig in het land van herkomst of nabijgelegen landen in de regio, zoals Turkije en Jordanië. Restrictieve visaregels in buurlanden en beperkte financiële middelen belemmeren vaak elk vooruitzicht op tijdelijk wederzien met ouders voor (jong)volwassenen. Volgens geïnterviewden leidt dit tot een noodzakelijke dagelijkse verbondenheid ofwel de 'dwang tot nabijheid' (Diminescu, 2008). Zo beschreef Marah dat het voor haar moeder in Jordanië heel moeilijk is om niet langer direct deelgenoot te zijn van het opgroeien van kleinkinderen en benadrukte zij de vanzelfsprekendheid en noodzakelijkheid van het delen van foto's en het hechte contact via VoIP. Deze familiefoto's blijken, ondanks de geësceneerde aard, beperkt te worden gedeeld via SNS. Interviewrespondenten en deelnemers aan het fotoproject onderstreepden deze intimiteit, en benadrukten dat deze foto's en video's uitsluitend via VoIP werden gedeeld met naaste familie. De ingebeeelde kijker is in deze context dus naaste familieleden.

4.3 Place-making in de binnenstad

4.3.1 *Selfies in de stad*

In tegenstelling tot place-making practices in en nabij het huis, de straat en buurt, die eenmaal worden vastgelegd en vaak via IP-telefonie, zoals WhatsApp, met naasten worden gedeeld, worden foto's van en gebeurtenissen in het stadscentrum vaker op SNS gedeeld door geïnterviewde vluchtelingen in Utrecht. Een eerste opvallende bevinding in relatie tot place-making in de Utrechtse binnenstad, is dat ingezonden foto's een mate van uniformiteit vertonen, doordat specifieke 'hot spots' door verschillende nieuwkomers zijn gefotografeerd. In de wetenschappelijke literatuur over toeristische blik, wordt dit ook wel beschreven als een proces van 'citatie'.

Selfies en foto's van de Utrechtse binnenstad die door vluchtelingen in Utrecht zijn gemaakt en ingezonden, tonen veelal bekende trekpleisters, zoals de Utrechtse grachten. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de verschillende foto's van een specifieke plek op het Domplein, het verzetsstandbeeld, de plek waar ook jaarlijks de dodenherdenking wordt gehouden (figuur 3). Opvallend was dat geen van de geïnterviewden die ook foto's hadden ingezonden die hier waren genomen op de hoogte bleek te zijn van de betekenis van dit standbeeld of het verband met de jaarlijkse dodenherdenking.

Figuur 3 Foto bij het verzetsmonument op het Domplein

Ingezonden door Abood

Hierdoor is het onduidelijk in hoeverre deze foto's kunnen worden geïnterpreteerd als een verwijzing naar de nationale of lokale historie van deze plek. In hun onderzoek (2015) naar digitale place-making practices van Filipijnse migranten in Nieuw Zeeland, analyseren Aguirre en Davis foto's die deze migranten hebben genomen van nationale monumenten en historische gebouwen. De auteurs beschouwen deze foto's als illustratief voor het uitbeelden van 'national belonging', waarbij een portretfoto of een selfie wordt genomen bij een nationaal monument om betrokkenheid

met het land, de natie en (lokale) historie uit te beelden. Dit inbeelden en uitbeelden van 'national belonging' is wat een 'migrant gaze' onderscheidt van andere foto's volgens Aguirre en Davis (2015). Binnen dit onderzoek lijkt dit onderscheid tussen een 'migrant' gaze en een 'tourist gaze' minder eenduidig, doordat de nadruk lijkt te liggen op visuele herkenbaarheid en in mindere mate op de historische betekenis van gefotografeerde plekken.

Door een selfie te nemen bij een binnen Utrechtse sociale netwerken herkenbare plek, zoals dit standbeeld, kan uiting worden gegeven aan zowel iemands fysieke aanwezigheid in de stad, als betrokkenheid en gevoel van verbondenheid met de stad. Zo vertelden sommige Syrische nieuwkomers dat zij selfies genomen op iconische plekken in Utrecht gebruiken als omslag- of profielfoto op sociale netwerksites. De foto's lijken vooral een krachtige uitdrukking van het proces waarbij vluchtelingen de stad en het gefotografeerde object eigen maken (Sontag, 1977, p. 9 zoals geciteerd door Dinhopl & Gretzel, 2016, p. 129) en waarbij zij hun fysieke aanwezigheid, verbondenheid met de stad en identiteitsvorming als plaatselijke bewoner uitbeelden.

4.3.2 *'Inchecken in Utrecht'*

Geïnterviewde vluchtelingen gaven ten tweede aan selectief gebruik te maken van locatie gebonden mobiele technologie (LBS) en het 4G netwerk, door foto's in real time te delen en te lokaliseren door middel van een tag of door eenmaal ter plaatse ook online in 'te checken' op sociale netwerk (SNS) pagina's. Kim (2016) constateert op dit vlak dat de meest gebruikte en bekende 'check-in' locaties, veelal behoren tot hotels, restaurants, transportdiensten of toeristische bezienswaardigheden (p. 398). Verschillende Syrische respondenten in dit onderzoek beschreven dat het binnen hun netwerk gebruikelijk is om in te checken in de 'stad' of het centraal station en om daarnaast het gezelschap te 'taggen' op selfies die in real time worden gedeeld tijdens hereniging met familie en vrienden. Op SNS is het naast live 'broadcasten' van video's en foto's, voor toeschouwers ook mogelijk om in *real time* te reageren.

Enkele geïnterviewde Syrische respondenten gaven aan dat door middel van een selfie en/of inchecken vrienden uit iemands online sociale netwerk kunnen meekijken en daarmee deelgenoot kunnen worden gemaakt van bijzondere momenten, zoals gezinshereniging en de aankomst van familieleden in Nederland. Deze laatste mogelijkheid is echter ook juist wat volgens sommige Syrische nieuwkomers hen ervan afhoudt om een groepsfoto of groepstag op een locatie te delen, om personen die niet fysiek aanwezig kunnen zijn niet te kwetsen. Het inchecken in steden en op stations, of op Schiphol staat tot slot in groot contrast met de onzichtbaarheid van andere

locaties. Zo gaven geïnterviewden aan niet te hebben ‘ingecheckt’ op locaties tijdens hun vlucht of tijdens hun verblijf in asielzoekerscentra.

4.3.3 *Zon en schaduwzijden van place-making in de binnenstad in het digitale tijdperk*

Een derde opvallende bevinding in dit onderzoek betreft het bewustzijn onder respondenten van mogelijke schaduwzijde van sociale media en smartphonegebruik tijdens het proces waarbij zij de stad verkennen en deze ervaringen delen. Geïnterviewde Syrische, Iraanse en Eritrese nieuwkomers in dit onderzoek signaleerden vier verschillende keerzijden in relatie tot de rol van sociale media en smartphones in dit proces. Zo gaf Biniyam (30) uit Asmara aan dat Eritreeërs binnen zijn netwerk in veel mindere mate dan de Syrische respondenten in dit onderzoek, gebruik maken van de Facebook tijdlijn om foto's te delen. Zijn eigen twijfel over het delen van foto's op Facebook verklaarde hij als gevolg van zijn zorg over gebrek aan controle over en zicht op de mogelijke impact van foto's, ofwel de eerder genoemde *site of audiencing* (Rose, 2012). Zo gaf Biniyam aan dat een selfie bij het Domplein misschien een heel andere betekenis heeft voor personen binnen zijn netwerk in zijn land van herkomst, Eritrea.

In wetenschappelijk onderzoek naar (sociale) mediagebruik van Filipijnse migranten in Canada, is aangetoond dat het delen van foto's binnen diasporanetwerken en het browsen op sociale netwerksites kan bijdragen aan verwachtingen en inbeeldingen van het vestigingsproces op specifieke plaatsen in bestemmingslanden (Allard, 2016). Volgens Allard (2016) leidt dit vaak tot een 'information disjuncture' een kloof, waarbij verwachtingen bij aankomst in het land van bestemming en tijdens het vestigingsproces, niet overeenkomen met de beleving van vluchtelingen. Zowel Allard (2016) als Bello (2014) constateren dat gevestigde migranten hun belevingen ter plaatse en daarmee ook hun aangepaste 'sense of place' van een plaats delen met potentiële migranten binnen hun diasporanetwerk. Biniyam en met hem twee andere Syrische respondenten spreken dit beeld tegen. Zo gaf Biniyam aan dat hij juist niet wil bijdragen aan de totstandkoming van een geromantiseerd beeld van Europa, Nederland of Utrecht, omdat dit wellicht Eritrese kennissen, vrienden en familie uit zijn sociale (online) netwerk, zou kunnen motiveren om de gevaarlijke reis door de Sahara en oversteek te maken.

Semere, een van de initiatiefnemers van een lokaal Eritrees platform voor nieuwkomers in Utrecht, verklaarde daarnaast dat Facebook in het algemeen beperkt gebruikt wordt vanwege angst voor de lange arm van de Eritrese overheid. De ondervertegenwoordiging van Eritrese nieuwkomers

binnen de Utrechtse gemeenschappen op Facebook, die door verschillende Utrechtse vrijwilligersinitiatieven als een belangrijk obstakel en aandachtspunt werd genoemd in de focusgroep, komt hierdoor in een ander daglicht te staan. Semere doelde daarbij op de angst om in de gaten gehouden te worden door Eritrese overheidssympathisanten en zorgen over mogelijke represailles tegen familie in Eritrea. Deze schaduwzijde van sociale media voor Eritrese vluchtelingen in Nederland, wordt ook bevestigd in een onderzoek (2016) uitgevoerd door de DSP-groep en universiteit van Tilburg.

Een andere keerzijde werd beschreven door Jassin (27) uit Damascus. Zo verklaarde Jassin dat hij soms afziet van het delen van selfies of persoonlijke vakantiefoto' op zijn Facebooktijdlijn of Instagram. Een vrolijke vakantiefoto van onbezorgd toeristisch gedrag is volgens hem een (te) groot contrast met de dagelijkse ontberingen van zijn ouders in de Syrische hoofdstad Damascus waar primaire levensbehoeften als elektriciteit, gas en water alsmaar schaarser worden.

Mandana (25) uit Teheran beschreef tot slot een andere keerzijde, gezien vanuit haar dubbele perspectief als voormalig 'ontvanger' en huidig 'deler' van foto's van Utrecht. Mandana's vader vluchtte al enkele jaren geleden naar Nederland, maar zelf kwam zij pas tweeënhalf jaar later naar Nederland.

Als ik de groepen op *WhatsApp* en *Facebook* zie, is het allemaal iets wat je al gezien hebt. Het is niet nieuw, de foto's en video's laten alles al zien. Dus het is niet nieuw en spannend om er zelf naar toe te gaan en het met je eigen ogen te zien. Het is niet adembenemend. Voordat ik hiernaar toe kwam, had ik al veel foto's en video's gezien van Utrecht en Nederland, die mijn ouders voor mij gemaakt hadden. Ik was dus een beetje voorbereid en het was dus niet zo schokkend toen ik hier kwam.. Als ik hier tien jaar geleden naar toe was gekomen, dan had ik waarschijnlijk gedacht, "oh mijn god", tien jaar geleden was het ook mijn droom om naar een vreemd land te gaan en om daar te gaan wonen.

Mandana bracht de gevoelloosheid die zij ervoer tijdens haar eerste periode in Nederland in verband met deze langdurige blootstelling voorafgaand aan haar aankomst in Nederland. Zij contrasteerde deze gevoelloosheid met alledaagse en bijzondere belevingen uit haar jeugd. Het is niet op te maken uit Mandana's verhaal of deze gevoelloosheid en vermoeidheid met sociale media ook voor haar een belemmering vormen voor het proces van je thuis voelen. Toch biedt haar opmerking een geheel ander perspectief en daarmee een nuancering van de doorgaans positieve beeldvorming omtrent digitale verbondenheid.

Deze foto's op toeristische plekkeleisters en het 'inchecken' op stations, horecagelegenheden en recreatievoorzieningen, tonen kortom de selectieve wijze waarop nieuwkomers hun 'ruimtelijke identiteit' documenteren, archiveren en uitbeelden via mobiele technologie en smartphones, als nieuwe bewoner of dagjestoerist in de nieuwe woonplaats. Een belangrijke bevinding is daarbij dat geïnterviewde nieuwkomers in dit onderzoek uiterst bewust bleken te zijn van zowel de lusten en lasten van mobiele technologie en sociale media tijdens het verkennen en delen van eerste indrukken van de stad Utrecht. Deze selectiviteit is tot slot verder belicht aan de hand van de eigen bewoordingen en reflecties van geïnterviewde nieuwkomers in dit onderzoek.

4.4 Digitale vormen van place-making op Utrechtse sociale netwerksites

De vraag die tot slot oprijst, is in hoeverre vluchtelingen in Utrecht de nieuwe woonplaats verkennen door actief aanwezig of zichtbaar te zijn op Utrechtse pagina's van sociale netwerksites (SNS). Een eerste opvallende bevinding is dat vrijwel alle geïnterviewden aangaven gebruik te maken van sociale media. Een tweede observatie is er dat er binnen dit onderzoek indicaties zijn gevonden voor verschillen tussen bijvoorbeeld de Eritrese gemeenschappen in Utrecht en de Syrische gemeenschappen in relatie tot Facebook- en Instagramgebruik. Syrische, Iraanse en Iraakse geïnterviewden in dit onderzoek beschreven een veelvoud aan sociaal mediagebruik.

Uit een focusgroep die in mei 2016 door de eerste auteur met medewerkers van Vluchtelingenwerk en initiatiefnemers van een van deze digitale gemeenschappen en een Eritrees platform in Utrecht is georganiseerd, bleek dat er sprake is van een sterke oververtegenwoordiging van een bepaalde etnische groep (Syrische) en gender (mannelijk) binnen digitale gemeenschappen op een specifiek medium, namelijk Facebook, in Utrecht. Aan de hand van observaties en deze focusgroep is verder vastgesteld dat de afgelopen twee jaar diverse digitale 'Utrechtse' gemeenschappen zijn opgericht voor en door nieuwkomers en andere Utrechtse bewoners, zoals Welkom Utrecht (8.600+ volgers) en Utrecht New Neighbours (2.800+ leden). De ondervertegenwoordiging van Eritrese nieuwkomers werd door Eritrese sleutelfiguren verklaard aan de hand van eerder genoemde zorgen over online surveillance door Eritrese overheidssympathisanten.

Een ander veelvoorkomend geobserveerd gebruik is tot het slot het liken en volgen van Facebookpagina's van Utrechtse instanties, zoals van de Universiteit Utrecht en Hogeschool Utrecht, taalscholen en de gemeente Utrecht, winkels en nieuwsites, zoals de Utrechtse Internet Courant. Sinds

Facebook evenementen in de nabije omgeving of binnen iemands netwerk weergeeft, is het daarnaast mogelijk om online interesse of aanwezigheid op een evenement aan te geven op een hiervoor speciaal ingerichte Facebookevenement-pagina. Een jonge Syrische nieuwkomer vertelde dat dit kan leiden tot onverwachtse interacties. Wanneer hij aangeeft aanwezig te zijn op een lokaal evenement, 'liken' doorgaans ook zijn familieleden in Syrië dit. Een andere Syrische jonge man vertelde dat zijn moeder hem hierdoor onlangs opbelde na zijn Facebookprofiel en dat van zijn neef te hebben bekeken, om hem aan te sporen om, net als zijn neef, meer activiteiten en evenementen bij te wonen. Een interessante kanttekening daarbij is dat sociale netwerksites zoals Facebook werken met een algoritme, waardoor het liken en volgen van lokale pagina's ervoor zorgt dat het Facebook-nieuwsoverzicht van een persoon ook steeds meer wordt ingesteld op deze locatie. Uit onze interviews blijkt dat blootstelling aan lokaal nieuws en informatie over evenementen via SNS kan helpen bij het wegwijs worden in de stad of het oriënteren op een nieuwe opleiding. Een jonge Syrische nieuwkomer illustreerde hoezeer hij ontwikkelingen in Nederland volgt via nieuws- en sociale media, door triomfantelijk te vertellen dat hij met de invoering van het verbod op gratis (supermarkt-)tassen, een kassamedewerker erop attendeerde dat hij al op de hoogte was van deze wijzing. Bovengenoemde observaties nuanceren daarmee het beeld dat online gedrag van vluchtelingen leidt tot isolatie en mogelijk radicalisering (Leurs, e.a. 2015). De verhalen illustreren daarnaast dat het verkennen van de nieuwe leefomgeving en het onderhouden van contact met naaste familie en vrienden in het land van herkomst, niet wederzijds uitsluitend, maar juist versterkend kan werken.

Mobiele technologie en sociale media bieden kortom verschillende mogelijkheden voor identiteitsvorming als inwoner van de stad of buurtgenoot, in plaats van vluchteling. In de voorgaande discussie over de lusten en lasten van sociale media en mobiele technologie en bij deze laatste kanttekening over de beeldvorming omtrent online gedrag van vluchtelingen, is één belangrijke bevinding omtrent smartphone gebruik van vluchtelingen nog onbelicht gebleven: hoe vluchtelingen in Utrecht de negatieve beeldvorming over 'gelukszoekers met smartphones' ondervinden. Zo vertelde een Syrische nieuwkomer in dit onderzoek over het moment waarop hij zijn iPhone 6 tevoorschijn haalde tijdens een voetbaltoernooi met andere Utrechters waarop hij plots ondervraagd werd over zijn financiële situatie. Hij beschreef zijn eigen ongemak en verbazing over het feit dat hem gevraagd werd om de aanschaf van deze telefoon verder toe te lichten vanwege zijn achtergrond als vluchteling. Twee andere respondenten in dit

onderzoek beschreven vergelijkbare ervaringen. Hoewel mobiele technologie en sociale media volgens geïnterviewde vluchtelingen in dit onderzoek dus mogelijkheden bieden voor identiteitsvorming als inwoner van de stad of buurtgenoot, in plaats van vluchteling, roept juist dit gebruik van deze mobiele technologie bij andere inwoners vragen op over de legitimiteit van hun verblijfsgronden als vluchteling.

5 Conclusie

In dit artikel hebben we gekeken naar de rol van mobiele technologie en sociale media in het vestigingsproces van vluchtelingen en hoe de behoefte aan verbinding met zowel het land van herkomst als de plaats van aankomst zich bij vluchtelingen manifesteert. We constateren dat sociale media een belangrijke rol spelen tijdens het verkennen van lokale netwerken en plekken in de stad en het verbinden, en dus niet zoals vaak wordt verondersteld enkel leiden tot binnen zitten en het afsluiten van de ontvangende samenleving.

Naast het analyseren van online en offline gedrag van vluchtelingen aan de hand van interviews hebben we onze respondenten ook gevraagd fotomateriaal naar ons toe te sturen. In het ingezonden fotomateriaal hebben we een bepaalde mate van systematiek gevonden die overeenkomstig is met de systematiek die typerend is voor de 'tourist gaze', of in het geval van familiefoto's in de buurt, een 'family gaze'. Er is geen aanwijzing gevonden voor het bestaan van een voor vluchtelingen unieke 'migrant gaze' gericht op het uitbeelden van een verbondenheid met plaatselijke en nationale historie. Er zijn opvallend veel overeenkomsten gevonden met toeristen. Maar wij hebben wel aanwijzingen gevonden voor het bestaan van specifieke ethische en morele overwegingen bij het vervaardigen en delen van foto's van eerste indrukken en momenten in de nieuwe woon- en leefomgeving onder vluchtelingen in Utrecht. In dit onderzoek hebben wij deze overpeinzingen van vluchtelingen over de lusten en lasten van digitale media en digitale verbondenheid gedurende hun vestiging in een nieuwe woon- en leefomgeving verder in kaart gebracht.

Een belangrijke bevinding is dat mobiele technologie en sociale media positieve mogelijkheden met zich meebrengen voor het ontwikkelen van gevoelens van geborgenheid in de nieuwe leef- en woonomgeving gedurende verschillende fases vanaf het vestigingsproces. Zo is bijvoorbeeld gebleken dat mobiele technologie het mogelijk maakt gezamenlijk mee te denken en beslissen over de inrichting van de nieuwe woning en dat

dagelijkse gewoonten en rituelen afkomstig uit het land van herkomst een nieuwe betekenis krijgen door ze online met elkaar te delen in een nieuwe context. Sociale media en smartphones blijken ook een belangrijke rol te spelen in het proces waarbij vluchtelingen omgaan met bepaalde aspecten van het Nederlandse opvang- en huisvestingsbeleid, zoals onzekerheid over en onbekendheid met de nieuwe woonplaats. Zo bieden sociale media en mobiele technologie mogelijkheden om online informatie in te winnen over lokale voorzieningen en lokaal beleid ten aanzien van vluchtelingen.

Naast de mogelijkheden die het World Wide Web en smartphones bieden zijn we ook op beperkingen en morele en ethische overwegingen die genomen worden tijdens online gedrag en gebruik gestuit. Het spanningsveld tussen enerzijds het uiting willen geven aan verbondenheid met de stad en anderzijds zorgen die mensen hebben over de impact van deze beelden op ingebeelde kijkers, die door middel van smartphone en sociale media-gebruik in toenemende mate deelgenoot kunnen worden gemaakt van het proces van je thuis voelen in Utrecht is hierbij van groot belang. Onze respondenten vertoonden een belangrijke vorm van bewustzijn ten aanzien van hun media-gebruik. Ze vertelden ons bijvoorbeeld dat ze niet wilden bijdragen aan een geromantiseerd beeld van Europa met hun online gedrag en voorzichtig zijn wat ze met wie delen over de situatie in Europa. Maar we kwamen ook zorgen en angst tegen omtrent zichtbaarheid op het net en surveillance van online gedrag door sympathisanten met de overheid in landen van herkomst. Naast het dagelijks gebruik en gedrag van mobiele technologie en sociale media voor het vestigingsproces is het ook van belang om te laten zien dat in een door beelden gedomineerde maatschappij (Rose, 2012) statushouders zelf proberen nieuwe beelden te creëren. Soms hebben deze counter-images het doel om bestaande vooroordelen in de ontvangende samenleving te nuanceren, maar soms zijn ze ook opvallend 'normaal'.

Literatuurlijst

- Aguirre, A.C. & Davies, S.G. (2015). Imperfect strangers: Picturing place, family, and migrant identity on Facebook. *Discourse, Context & Media*, 7, 3-17.
- Allard, D. (2016). Translocal meaning making: Examining the information practices of migrants from the Philippines to Winnipeg. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 53(1), 1-4.
- Andersson, M. (2012) *Media and migration through the lens of mediatization and transnationalism*. (Bijdrage congres) universiteit van Malmö, verkregen van: <https://dspace.mah.se/handle/2043/14879>

- Bello, V. (2014). Virtual belongings, dual identities and cultural discomforts: The role of Mediaspaces and Technospaces in the integration of migrants. *Crossings: Journal of Migration & Culture*, 5(2-3), 213-229.
- Bilger, V. & van Liempt, I., (2009). Methodological and ethical dilemmas in research among smuggled migrants. In I. van Liempt & V. Bilger (red.), *The Ethics of Migration Research Methodology: Dealing with Vulnerable Immigrants*, (pp.118-137). Brighton: Sussex University Press.
- Brun, C. (2001). Reterritorializing the relationship between people and place in refugee studies. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 83(1), 15-25.
- Byrne, D. & Goodall, H. (2013). Placemaking and Transnationalism: Recent Migrants and a National Park in Sydney, Australia. *Parks*, 19(1), 63-72.
- Cancellieri, A. (2015). Towards a progressive home-making: the ambivalence of migrants' experience in a multicultural condominium. *Journal of Housing and the Built Environment*, 32(1), 1-13.
- Castles, S. & Davidson, A. (2000). *Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging*. London: Routledge.
- Dekker, R. & Engbersen, G. (2014). How social media transform migrant networks and facilitate migration. *Global Networks*, 14(4), 401-418.
- Dinhopl, A. & Gretzel, U. (2016). Selfie-taking as touristic looking. *Annals of Tourism Research*, 57 (C), 126-139.
- DSP-groep Amsterdam, Universiteit Tilburg (2016). *Niets is wat het lijkt: Eritrese organisaties en integratie*. Amsterdam: DSP-groep B.V.
- Ehrkamp, P. (2005). Placing identities: Transnational practices and local attachments of Turkish immigrants in Germany. *Journal of Ethnic and Migration studies*, 31(2), 345-364.
- Fozdar, F. & Hartley, L. (2014). Housing and the creation of home for refugees in Western Australia. *Housing, Theory and Society*, 31(2), 148-173.
- Ghorashi, H. (2003). Iraanse vrouwen, transnationaal of nationaal? Een (de)territoriale benadering van 'thuis' in Nederland en de Verenigde Staten. *Migrantenstudies*, 3, 140-156.
- Ghorashi, H. (2014). Een verschuivende zoektocht naar het thuisgevoel. In: S. Dijkstra & L. van Doorn (red.) *Een vreemde thuis in den vreemde* (pp. 95-111). Utrecht: Stili Novi.
- Gibson, J.J. (1979). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston: Houghton Mifflin.
- Gielis, R. (2009). A global sense of migrant places: towards a place perspective in the study of migrant transnationalism. *Global Networks*, 9(2), 271-287.
- Haldrup, M. & Larsen, J. (2003). The family gaze. *Tourist Studies*, 3(1), 23-46.
- Hynes, P. (2011). *The Dispersal and Social Exclusion of Asylum Seekers: Between Liminality and Belonging*. Bristol: Policy Press.
- Kim, H.S. (2016). What drives you to check in on Facebook? Motivations, privacy concerns, and mobile phone involvement for location-based information sharing. *Computers in Human Behavior*, 54, 397-406.
- Kissoon, P. (2006). Home/lessness as an indicator of integration: interviewing refugees about the meaning of home and accommodation. In B. Temple & R. Moran (red.). *Doing research with refugees: Issues and guidelines*, (pp.75-96), Bristol: The Policy Press.
- Kuschminder, K., de Bresser, J., & Siegel, M. (2015). *Irregular migration routes to Europe and factors influencing migrants' destination choices*. Maastricht: Maastricht Graduate School of Governance.
- Larsen, J. (2014). The Tourist Gaze 1.0, 2.0, and 3.0. In A.A. Lew, C.M. Hall & A.M. Williams (red.) *The Wiley Blackwell Companion to Tourism* (pp. 304-313). Oxford: John Wiley & Sons.
- Levitt, P. & Glick Schiller, N. (2004). Conceptualizing simultaneity: A transnational social field perspective on society. *International Migration Review*, 38(3), 1002-1039.

- Li, W.W., Hodgetts, D., & Ho, E. (2010). Gardens, transitions and identity reconstruction among older Chinese immigrants to New Zealand. *Journal of Health Psychology*, 15(5), 786-796.
- Leurs, K., Georgiou, M., McQuire, S., Vuoltenaaho, J., & Sumiala, J. (2015). The politics and praxis of media city research. A duo-interview with Myria Georgiou and Scott McGuire. Special issue on Media City. *OBS* Observatorio*, 9, 199-214.
- Madianou, M. & Miller, D. (2013). Polymedia: towards a new theory of digital media in interpersonal communication. *International Journal of Cultural Studies* 16(2): 169-187.
- Malkki, L.H. (1995). Refugees and exile: From "refugee studies" to the national order of things. *Annual review of anthropology*, 24(1), 495-523.
- Martin, F. & Rizvi, F. (2014). Making Melbourne: Digital connectivity and international students' experience of locality. *Media, Culture & Society*, 36(7), 1016-1031.
- Massey, D. (1991). A global sense of place, *Marxism Today* (38), 24-29.
- Myers, M. (2011). Walking again lively: Towards an ambulant and conversive methodology of performance and research. *Mobilities*, 6(2), 183-201.
- O'Neill, M. & Hubbard, P. (2010). Walking, sensing, belonging: Ethno-mimesis as performative praxis. *Visual Studies*, 25(1), 46-58.
- Ponzanesi, S. & Leurs, K. (2014). On digital crossings in Europe. *Crossings: Journal of Migration and Culture*, 5 (1) 3-22.
- Rishbeth, C. & Finney, N. (2006). Novelty and nostalgia in urban greenspace: Refugee perspectives. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 97(3), 281-295.
- Robertson, Z., Gifford, S., McMichael, C., & Correa-Velez, I. (2016). Through their eyes: seeing experiences of settlement in photographs taken by refugee background youth in Melbourne, Australia. *Visual Studies*, 31(1), 34-49.
- Ros, A., González, E., Marín, A., & Sow, P. (2007). Migration and information flows: A new lens for the study of contemporary international migration (UOC IN3 Working Paper) Series Vol. WP07. Verkregen van: http://www.uoc.edu/in3/dt/eng/ros_gonzalez_marin_sow.pdf
- Rose, G. (2012). *Visual methodologies: An introduction to researching with visual materials* (derde druk). London: Sage.
- Sampson, R. & Gifford, S.M. (2010). Place-making, settlement and well-being: The therapeutic landscapes of recently arrived youth with refugee backgrounds. *Health & place*, 16(1), 116-131.
- Schiller, N.G., Basch, L., & Blanc-Szanton, C. (1992). Transnationalism: A new analytic framework for understanding migration. *Annals of the New York academy of sciences*, 645(1), 1-24.
- Schrover, M. & Moloney, D.M. (Eds.) (2014). *Gender, migration and categorisation: making distinctions between migrants in Western Countries, 1945-2010*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Schwartz, R. & Halegoua, G.R. (2015). The spatial self: Location-based identity performance on social media. *New Media & Society*, 17(10), 1643-1660.
- Siapera, E. & Veikou, M. (2013). Social Media Affordances and Migrant Political Practices, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 12 (4), 100-119.
- Urry, J. & Larsen, J. (2011). *The tourist gaze 3.0*. London: Sage.
- Van Liempt, I.C. & Zijlstra, J. (2017). Smart(phone) travelling: understanding the use and impact of mobile technology on irregular migration journeys. *International Journal of Migration and Border Studies*, 3 (2-3) 174-191.
- Van Riemsdijk, M. (2014). International migration and local emplacement: everyday place-making practices of skilled migrants in Oslo, Norway. *Environment and Planning a*, 46(4), 963-979.
- Vertovec, S. (2004). Migrant transnationalism and modes of transformation. *International migration review*, 970-1001.
- Volkmer, I. (Ed.) (2012). *The handbook of global media research*. Chichester: John Wiley & Sons.

- Walsh, K. (2006). British expatriate belongings: mobile homes and transnational homing. *Home cultures*, 3(2), 123-144.
- Witteborn, S. (2015). Becoming (Im)Perceptible: Forced Migrants and Virtual Practice. *Journal of Refugee Studies*, feuo36.
- Witteborn, S. (2014). Forced migrants, emotive practice and digital heterotopia. *Crossings: Journal of Migration & Culture*, 5(1), 73-85.
- Witteborn, S. (2012). Forced Migrants, New Media Practices, and the Creation of Locality, in *The Handbook of Global Media Research* (ed I. Volkmer), Oxford: Wiley-Blackwell.

Over de auteurs

Sara Miellet is PhD-student aan de Universiteit Utrecht. Binnen het VICI project Cities of Refuge, is haar onderzoek gericht op de relevantie van internationale mensenrechten in de praktijk en het discours rond de lokale opvang van vluchtelingen in verschillende Nederlandse en Duitse steden. Zij is daarnaast ook betrokken als gastdocent aan University College Roosevelt (UCR) in Middelburg.

Ilse van Liempt is Universitair Docent Stadsgeografie en Kwalitatief Onderzoek aan de Universiteit van Utrecht. Haar onderzoek is gecentreerd rondom irreguliere migratie, mensensmokkel, vluchtelingen en processen van in- en uitsluiting in de stad. Zij heeft eerder gepubliceerd over de reis van vluchtelingen naar Europa in *Navigating Borders. Inside Perspectives on the process of human smuggling into the Netherlands* (2007) en specifiek over het gebruik van smart phones tijdens de reis in *Smart(phone) travelling: understanding the use and impact of mobile technology on irregular migration journeys* (2017).
E-mail: i.c.vanliempt@uu.nl